

Varro Vooglaid
Riigikogu saadik
SA „Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks“ esimees

Tähelepanekud usuvabaduse põhimõtte nõuetest MPEÕK survestamisega seondult

Maikuu alguses, täpsemalt, 6. mail võttis Riigikogu hääletega 75 poolt ja 8 vastu avalduse pealkirjaga “Moskva patriarhaadi kuulutamisest Venemaa Föderatsiooni sõjalist agressiooni toetavaks institutsiooniks”¹.

Kui seni olin Riigikogus hoidunud osalemisest välispoliitiliste avalduste hääletustel, sest need täidavad ennekõike mulle vastuvõetamatu meelsuskontrolli funktsiooni, siis sel korral olin üks kaheksast Riigikogu liikmest, kes hääletas avaldusele vastu. Alljärgnevalt põhjendan, miks ma seda tegin, tuues esile põhimõttelised kaalutlused, mis on jätkuvalt relevantset, hindamiseks valitsuse tegevust vene ortodokside suhtes ebaõiglaste ja õigusvastaste nõudmiste esitamiseks. Ühtlasi soovin sellega näidata, et Riigikogu toetus kõnealusele avaldusele ja selle taustaks olevatele ambitsioonidele ei olnud üksmeelne.

Esiteks on avaldusest rääkides keskse tähtsusega tõsiasi, et see ei olnud pelgalt deklaratiivne, vaid lähtus praktilisest eesmärgist luua valitsusele ettekääne Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku (MPEÕK) kui Eesti kõige suurema liikmeskonnaga usuühenduse, samuti Moskva patriarhaadi otsealluvuses oleva Nevski koguduse ja Pühtitsa kloostri sulgemiseks. Valitsusel oli avaldust tarvis, et sellele toetudes saaks siseminister pöörduda kohtu poole taotlusega nimetatud organisatsioonide sundlõpetamiseks, kui need ei ole katkestanud kanoonilisi sidemeid Moskva patriarhaadiga. Niisuguse võimaluse näeb (tõsi vägagi vaieldavalt) ette kirikute ja koguduste seaduse paragrahv 16 lõige 3. Ehk välispoliitiline deklaratsioon teenis pragmaatilist sisepoliitilist eesmärki, mis vaikiti avalduse põhjendustest rääkides valelikult maha.

Ilmselt ei ole valitsus kirjeldatud plaaniga siiani edasi liikunud vaid seetõttu, et pole kindel, kas see läheks kohtus läbi, sest nimetatud säte ei paku plaani elluviimiseks piisavalt kindlat toetuspunkti. Selle tõttu on oma plaani eduväljavaadete parandamiseks võetud sihiks ka kirikute ja koguduste seaduse

¹ Moskva patriarhaadi kuulutamisest Venemaa Föderatsiooni sõjalist agressiooni toetavaks institutsiooniks [Elektroniline ressurss] // Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/308052024001> (vaadatud 08.01.2025). Vt ka: Riigikogu avaldus „Moskva patriarhaadi kuulutamisest Venemaa Föderatsiooni sõjalist agressiooni toetavaks institutsiooniks“ 420 AE [Elektroniline ressurss] // Riigikogu. URL: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a63612bd-e8b4-4649-a0c7-38f852c7c34b/riigikogu-avalduse-moskva-patriarhaadi-kuulutamisest-venemaa-foderatsiooni-sojalist-agressiooni-toetavaks-institutsiooniks-eelnou-420-ae/> (vaadatud 08.01.2025).

täiendamine viisil, mis ei võimaldaks enam Eestis tegevust jätkata ühelgi usuühendusel, mis pole katkestanud sidemeid Moskva patriarhaadiga. Tegelikult on siseminister Läänemetsa poolt 23. oktoobril Riigikogus esitletud plaan veelgi radikaalsem, nähes valitsusele ette õiguse dikteerida, millised isikud võivad üleüldse usuühenduste juhtimises osaleda.²

Paraku on kõnealuse ettevõtmise näol tegu usuvabaduse selge rikkumisega, sest ei MPEÕK, Nevski kogudus ega Pühtitsa klooster, mille sulgemisele kõnealuse avaldusega teed sillutati, pole teinud mitte midagi õigusvastast. Vähemalt ei ole avalikkusele esitatud ainsatki tõendit, mis kinnitaks õigusvastast käitumist ja kõigi eelduste kohaselt selliseid tõendeid ka ei eksisteeri. Mitte kordagi pole vähegi veenvalt näidatud ära ka seda, kuidas ohustavad kanoonilised sidemed Moskva patriarhaadiga Eesti julgeolekut. Tegude on paljasõnalise väitega, mida käsitletakse justkui aksioomi ehk eeldusena, mis ei vajagi tõestust.

Põhiseadus sätestab usuvabaduse kaitse paragrahvis 40, Eesti Vabariigi suhtes siduv Euroopa Inimõiguste Konventsioon aga artiklis 9. Selle fundamentaalse tähtsusega põhiõiguse kohaselt on igalühel südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus ning kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Vaieldamatult on osaks usuvabadusest ka otsustamine selle üle, millisesse kanoonilisse struktuuri (kirikusse) kogudused, kloostrid ja nende liikmed kuuluvad. Riigivõimul ei ole õigust selles osas ettekirjutusi teha, sest see kujutaks endast lubamatut sekkumist usuühenduste siseasjadesse. Minule kui katoliiklasele on see ilmselge, sest valitsuse nõudmine, et katoliku kirik Eestis peaks lahutama end Rooma paavstist, tähendaks täiesti ühemõttelist sekkumist usku, mida me usutunnistuses deklareerime, käsitledes paavsti kiriku peana. Õeldes lahti sidemetest paavstiga, peaksin ütleva lahti oma usust.

Niisugusena on siseministri ähvardused sulgeda Pühtitsa klooster, kui see ei seo end kirikuõigust rikkudes Moskva patriarhaadist lahti, selgelt diktatuurilise iseloomuga ja õigusriikluse ideaali valguses lausa skandaalsed – sel lihtsal põhjusel, et Vabariigi Valitsusel ei ole mitte mingit õiguslikku alust niisuguseid nõudmisi esitada. Vastavalt põhiseadusele ei ole Eestis riigikirikut ja valitsuse

² „Siseminister Lauri Läänemets esines kolmapäeval riigikogu ees poliitilise avaldusega, öeldes, et kuivõrd Moskva patriarhaadi Eesti õigeusu kirik (MPEÕK) pole teinud arvestatavat edasiminekut oma alluvussuhte lõpetamiseks Kremliga, tegi ta valitsusele ettepaneku täiendada kirikute ja koguduste seadust nii, et see välistaks Eestis tegutseval kirikul, kogudusel, koguduste liidul, kloostri või muul usuühingul suhted mistahes välismaa organisatsiooniga, mis näiteks kujutab ohtu avalikule või põhiseaduslikule korrale Eestis, toetab sõjalist agressiooni või kutsub üles sõjale või kutsub üles terrorismile või mistahes viisil vägivaldsele käitumisele. <...> Läänemets lisis, et samuti tuleb üheselt välistada, et kiriku, koguduse, kloostri ja muu usuühingu juhatuse liikmeks ja vaimulikuks oleks isik, keda on kas tõendatud või põhjendatud alus kahtlustada Eesti riigi vastases tegevuses (ohuks olemises avalikule korrale või julgeolekule)“ (Vt „Läänemets: Eestis tegutsev kirik ei tohi olla seotud sõda toetava organisatsiooniga“, ERR, 23.10.2024).

sekkumine usuliste ühenduste enesekorraldusse on absoluutselt lubamatu. On sügavalt häiriv mõelda võimalusele, et klooster elas küll üle nõukogude võimu, aga Eesti Vabariigi valitsuse taganemine usuvabaduse põhimõtte austamisest võib saada sellele saatuslikuks.

Teiseks on vastuvõetamatu see sügavalt valelik teguviis, millega ettevõtmist ellu viiakse. Muu hulgas pean silmas nii valitsuse liikmete kui ka kaitsepolitsei ameti peadirektori poolt levitatud valelikke süüdistusi MPEÕK metropoliidi suunal, justkui oleks ta ohuks Eesti Vabariigi põhiseaduslikule korrale ja julgeolekule. Sellele väga tõsisele süüdistusele tuginedes saadeti metropoliit Eestist välja ja kavandatava seadusemuudatusega püütakse välistada ka tema poolne kiriku juhtimine väljastpoolt Eestit. Jällegi ei ole avalikkusele esitatud ainatki tõendit, mis põhistaks esitatud süüdistusi ning kõigi eelduste kohaselt pole neid esitatud sel lihtsal põhjusel, et neid ei eksisteeri. Riigivõimu kasutamine selleks, et poliitilistest ambitsioonidest lähtuvalt esitada inimeste ja organisatsioonide kohta tõsiseid valesüüdistusi, ei ole aga õigusriigis vastuvõetav.

Kolmandaks teenib kõnealune avaldus eesmärki õhutada Eestis rahvuslikku vaenu ja konflikti ning parlamendi liikmena sellele kaasa aitamine oleks ebamoraalne. Kuna ei MPEÕK, Nevski kogudus ega Pühtitsa klooster ei ole teinud midagi õigusvastast ega kujuta endast Eesti ühiskonnale mingit ohtu – jällegi toonitan, et esitatud pole ühtegi tõendit, millest nähtuks vastupidine järeldus – paistab paratamatult, et nimetatud organisatsioonide pitsitamine, et mitte öelda tagakiusamine teenib eesmärki süvendada Eestis rahvuslike pingeid või saavutada koguni uus suurem rahvuslik konflikt, nagu see saavutati pronksiöö näol. Ehk reaalselt ei lahendata ühtegi olemasolevat probleemi, vaid tekitatakse ise probleem (või süvendatakse seda), et positsioneerida ja esitleda siis ennast probleemi lahendajana. Sellise olukorra kujundamine võib teenida valitsuse huve, aidates mobiliseerida enda taha kodanike toetust, aga ühise hüve seisukohast on niisugune küüniline käitumine lubamatu.

Neljandaks on MPEÕK, Nevski koguduse ja Pühtitsa kloostri sulgemisele suunatud tegevus ohtlik mitte ainult Eesti siseste rahvuslike pingete süvendamise mõttes, vaid ka välis- ja kaitsepoliitilises dimensioonis. Pidades silmas, et Eesti ja Venemaa vahelised suhted on niigi teravamad kui kunagi varem pärast Nõukogude Liidu tänuväärset lagunemist, on Eesti rahva ja riigi huvidega vastuolus viia järjest ellu samme, millega pingeid mitte ei leevendata, vaid neid teadlikult ja tahtlikult kasvatatakse. Pole välistatud, et seda eesmärki teenib ka plaan võtta kiirkorras ja valikuliselt paljudelt mittekodanikest Eesti pikaajalistelt elanikelt kohalike omavalitsuste volikogude valimisel hääletajana osalemise õigus. Teatud võimuringkondade omakasupüüdlikke huve võib see teenida, aga Eesti rahva, ühiskonna ja riigi huvides see ei ole. Kõik, kes sellise programmi elluviimisele kaasa aitavad, kannavad vastutust ka võimalike süngete tagajärgede eest.

Viiendaks on poliitikute kohus tegutseda kooskõlas õigete põhimõtetega, mitte alluda survele ja lähtuda sellest, millised valikud oleks populaarsed. Siin on tõsine mõttekoht ka konservatiividele, kelle jaoks peaks usuvabaduse (just nagu ka laiemalt veendumuste vabaduse ja sõnavabaduse) kaitsmine olema väga oluline eesmärk ja ühtlasi autoritaarsete või koguni diktatuuriliste tendentside teostumise tõkestamise vahend. Kui lihtsalt selleks, et mitte sattuda olukorda, kus tuleb end kaitsta alusetute venemeelsuse süüdistuste eest, minnakse kaasa usuvabadusest ülesõitmise ja rahvuslike pingete õhutamisega, siis see annab tunnistust mitte põhimõttekindlusest, vaid konjunkturismist.

Kuuendaks oli Riigikogus poliitiliste sammude astumine MPEÕK sulgemiseks ilma, et selle esindajad oleks ära kuulatud, vastuolus elementaarsete poliitilise kultuuri põhimõtetega. Sellele osutas ka MPEÕK Tartu piiskop ja Tallinna piiskopkonna vikaarpiiskop Daniel 30. aprillil Riigikogule saadetud pöördumises, kus toonitati, et „MPEÕK-l pole aga seni olnud võimalust selgitada oma seisukohti Eesti seadusandjatele – enne kui võetakse vastu otsused, mis puudutavad väga otseselt ka meie Kirikut“ ning paluti võimalust olla ära kuulatud. Riigikogu poolt oli niisugune tegutsemine seda näotum, et avaldus plaaniti algselt vastu võtta ortodokside jaoks aasta kõige suurema püha ehk ülestõusmispühade triduumi esimesel päeval, vaikselt neljapäeval. Kuivõrd avalduse vastuvõtmiseks kiirkorras puudus igasugune mõistlik põhjus, võib arvata, et niisugune ajastus polnud juhuslik ning et see teeniski eesmärki koht kätte näidata. Pehmelt öeldes on niisugune käitumine inetu.

Seitsmendaks ei ole korrektne tembeldada kogu Moskva Patriarhaati ja sellele alluvat kirikut Venemaa agressiooni toetavaks institutsiooniks, sest seda tehes tuginetakse vaid patriarh Kirilli üksikutele, mitteõpetuslikele väljaütlemistele. Neile väljaütlemistele tuginedes saab anda hinnangu konkreetse isiku seisukohtadele, mitte aga kogu Moskva patriarhaadile, mille osaks on muu hulgas tuhanded kogudused ja kloostrid. Ilmselgelt ei ole ükski ortodoks kuidagi seotud patriarh Kirilli poliitiliste seisukohtadega, sest tegu ei ole poliitilise juhiga. Lisaks on üldteada, et vastavalt Bütsantsi traditsioonile on ortodoksi kirikud olnud alati riigivõimuga tihedates suhetes ning nende vabadus jääda kriitilise tähtsusega poliitilistes küsimustes avalikult riigiga eriarvamusele on piiratud – eriti sellises pingelises olukorras, nagu Venemaal praegu valitseb.

* * *

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et pimedast venevihasest kantuna ning nii Eestis elavaid venelasi kui ka Vene ortodoksi kirikut vaenlasena käsitledes ei saa teostada mõistuspärasest poliitikast, mis realselt teeniks Eesti rahva, Eesti ühiskonna ja Eesti riigi huve. See perspektiiv muutub veel tumedamaks teadmises, et Eestis teostatakse võimu viisil, millega tõmmatakse meie rahva ja riigi peale Jumala viha. Kahtlemata on selle ilminguks mullu suvel ellu viidud abielu institutsiooni

rüvetamine ja kindlasti nähtub see ka kiriku vastu suunatud rünnakutest. Kõike seda tehes ja põhiseaduses sätestatud vaba ühiskonna ideaalist taandudes muutub aga Eesti Vabariik üha enam autoritaarsete riikide nägu. Seda protsessi, mida Veiko Vihuri on iseloomustanud stalinistlike muustrite ellu äratamisena, on häiriv näha.³ Aga vähim, mida saame niisugusele asjade käigule vastu seismiseks teha, on öelda julgelt välja, et valitud on vale, hukatuslik tee.

Täna laekus kõigile Riigikogu liikmetele Pühtitsa kloostri avalik kiri, mille toon on sõna otseses mõttes ahastav. Kirjas öeldakse, et klooster on muudetud pantvangiks poliitiliste jõudude vastanduses ja seda viisil, mis ohustab kloostri eksistentsi. Kirja lõpuosas öeldakse: „Juba üle poole aasta juurutatakse Eesti ühiskonnas mõtet Kloostrist lähtuvast ohust Eesti Vabariigile. Meid sunnitakse rikkuma Kiriku Põhikirja. Meid surutakse põhimõtteliselt õigusruumist välja ning muudetakse heidikuteks, teise sordi inimesteks, kellega võib käituda seaduse- ja kõlblusnõudeid eirates. Kõike toimuvat võib võrrelda vägivallaga, mida lubab endale keegi, kes on kahtlemata tugevam, selle vastu, kes on kahtlemata nõrgem. Kas demokraatlikus riigis on lubatud niivõrd jõhker halvaks panu usulise organisatsiooni õiguste vastu? Kas Teil on ükskõik, mida öeldakse selle kohta maailmas? Kas see karjув ebaõiglus, milles te tahes tahtmata osalised olete, ei pane Teie südametunnistust piinama? Pöördume teie poole lootusega, et terve mõistus ja armastus Eesti vastu sunnib Teid nägema asjade tegelikku olukorda. Jätke meid poliitikast välja! Me soovime olla ainult Kristusega!!! Me palume tungivalt säilitada Pühtitsa Kloostri *status quo*.“⁴

Vastuseks neile küsimustele pean ütleva, et mina küll ei saa vaikida, sest vastasel juhul hakkaks tõesti südametunnistus piinama. Just sel põhjusel hääletasin kevadel Riigikogus kõnealusele avaldusele vastu ja ka põhjendasin oma seisukohta, tehes seda lootuses, et leidub ka teisi saadikuid, kes talitavad samuti – kahjuks oli neid vähe. Ja sel samal põhjusel võtsin vastu ka kutse tulla täna siia konverentsile kõnelema – olgugi et olen katoliiklane, mitte ortodoks –, mõtlemata sellele, mida keegi sellest arvab või milliseid võimalusi minu ründamiseks see poliitilistele oponentidele pakub. Kui poliitikud soovivad säilitada tõsiseltvõetavust ja pälvida inimeste usaldust, peavad nad eriti just ebamugavates olukordades oma tegudega tõestama, et põhimõttekindlus on neile olulisem kui populaarsus ning et neid ei saa hirmutada loobuma vaba ühiskonna aluspõhimõtete kaitseks välja astumast.

Kõike eelnevat silmas pidades tahan loota, et MPEÕK, Nevski kogudus ja Pühtitsa klooster säilitavad Jumala rahu enesekindluse ega allu valitsuse ebaõiglastele nõudmistele. Ajalugu on õpetanud loendamatu hulga episoodide

³ Vt *Veiko Vihuri*, „Peatoimetaja seisukoht: Eestis taastatakse stalinismi“, Meie Kirik, 10.04.2024.

⁴ Avalik kiri [Elektroniline ressurss] // Puhtitsa Jumalaema Unumise Stavropigiaalne Naisklooster. URL: <https://puhtitsa.ee/docs/Avalik%20kiri.pdf> (vaadatud 30.01.2025).

kaudu, et kui võimuaparaat saavutab ebaõiglust kehtestades edu, sillutab see alati teed veelgi suurema ebaõigluse kehtestamisele. Sel samal põhjusel kutsun kõiki kristlasi ning ennekõike Eesti Kirikute Nõukogu ja selle liikmesühenduste juhte üles astuma usuvabaduse mahasurumisele vastu, isegi kui see mahasurumine ei puutu hetkel vahetult meisse endisse. Ei ole raske aru saada, et kui usuvabadus õnnestub maha suruda osade kristlaste puhul, on vaid aja küsimus, millal jõuab järg ka ülejäänud kristlasteni. Ehk aitab ühine rahumeelne seismine õigluse kaitsel äratada ka ebaõigluse kavandajate südametunnistuse või siis vähemasti heidutada neid ebaõigluse elluviimisest.

Omalt poolt luban seista Riigikogu liikmena jätkuvalt usuvabaduse kaitsel. Kuigi opositsioonisaadikutest ei sõltu Riigikogu otsuste suunamise mõttes pea midagi, lasub meist kõigil kohustus astuda ebaõiglusele vähemalt sõnades vastu. Usun, et kui seda teeksid rohkemad poliitikud ja teised avaliku elu tegelased, nende seas kirikujuhid, oleks valitsusel palju raskem usuvabaduse vastaseid rünnakuid ellu viia.